

հայ պատկերագրութեան համար ասոնք կարելոր են իբր ազդեցութեանց տարածման միջնորդներ:

Այս բազմակողմանի արժէքով ուսումնասիրութիւնը ունի նաեւ օգտակար մը ուր էջ միածնի մէկ ձեռագրէն առնելով Սրբազան հեղինակը մեզի կու տայ «Գանձ Ամենափրկչին ի Տէր Մանուէլ ԲՆՈՅ», որուն կը յաջորդեն 10 ձեռագրաց յիշատարարանները, ուսումնասիրութեան ընթացքին արդէն մասնակի ներկայացուած:

Հատորը ուսումնասիրութեան համար մատչելի է ըլլայ իր անուանց եւն. ցանկով, անշուշտ բազմաշան Մեսրոպ Սրբազանի աշխատանքով պատրաստուած: Հոսկ կու գայ վրիպակներու ցանկ մը՝ իբր «անհրաժեշտ ուղղելիքներ»: Սակայն նոյնքան կարելոր շատ մը ուղղելիքներ անուղղայ մնացած են գործին մէջ. օրինակ, էջ 31, Ա. սիւն վերէն 25-26 տողերուն Հայոց ԶԺԻ թուականը փակագծի մէջ հաւասար նկատուած է 1665ի՝ որ պէտք է ըլլայ 1465:

Իբր գիտողութիւն աւելցնեմ որ ցանկալի պիտի ըլլար բոլոր պատկերներուն տակ նշանակուած տեսնել անոնց շինութեան թուականը

կամ մօտաւոր շրջանը: Իսկ ամենասիրելի բարեկամ Գարեգին Սրբազանիս ներողամտութեան վստահելով իր ուշադրութեան կը յանձնեմ օտարաբանութիւնները՝ որոնք գոնէ իրեն նման հայ գիտնականի մը համար ուղղելը շատ հեշտ է: Ինչ հարկ տգեղ կոչուողային երբ ունինք հեշտահնչուն մշակոյթը: Կամ ուսումնասիրութեան սկիզբն իսկ գործածուած՝ սխալման, դիտարարում, մօտաւերակ, օտար խժալուր բառերուն տեղ աւելի իմաստալից չեն՝ խորհրդատիպ, խորհրդանշան, զարդածեւ, ձեւաւորութիւնով: Էջ 44 բ. սիւնի սկիզբը յանկարծ կը հանդիպինք անճոռնի, անտիպ, օրնաւեւտացիայովի մը՝ որուն հայ լեզուէն վտարման առաջին հարուածը տուողը նոյն իսկ մեծանուն գիտնական բարեկամս պիտի ըլլար:

Կ'աւարտեմ այս հակիրճ տողեր սրտանց յուսով որ սրբազանին միւս թանկարժէք գործերն ալ հետզհետէ հրատարակուին: Նոյն աւտեն մաղթելով որ գոնէ քանի մը օրինակ սպառի սա մեր յուսահատեցուցիչ անտարբերութեամբ ամացնելիք մատենաւերներուն մէջ:

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ

Լ Ա Յ Մ Ա Մ Ո Ւ Լ

Անցնող տարին խեղդեց մեր հոգեկան անխառն հրճուանքը որ պտուղն էր մայր հայրենիքի մէջ ուռնացող բեղուն ու բազմատեսակ գրական սեռերուն՝ գեղարուեստի շնորհալի թեւածումներու հետ գրական հունձք մը որ կ'ողողէր մեր մատենադարանները, և աւելի՛ մեր սրտերը նոր և անվկանդ յոյսերով: Տխուր է ըսել, և սակայն պէտք է դարձեալ լռենք ու սպասենք որ կարմիր հորիզոնը պայծառանայ և Արարատի սպիտակափառ գագաթը վերստին երեւայ իր թափանցիկ շղարշին մէջ հինաւուրց յիշատակները նորոգելու, վերապրումի յոյսն աճեցնելու:

Մինչ այդ՝ կ'ունկնդրենք տխրանոյշ երգը հայրենաբաղձիկ, վտարանդի հայ սրտերու, որոնք աշխարհիս չորս ծագերուն մէջ կ'ոգորին օտարութեան ու մոռացութեան դէմ, ու կ'արձանագրեն հայերէն և հայերու համար հայ գրի կեանքը և իրենց ուխտն և երդումը այդ գրի կեանքին պահպանութեան համար, խորապէս համոզուած

թէ անոր մէջ է իրենց յատուկ և միակ արժանաւոր կեանքը:

Հայ մշակոյթի արտասահմանեան շարժումը կը ցուցադրէ գործեր որոնց մաս մը ճիգեր ու փորձեր են, ուրիշներ ալ կան և բաւականաթիւ որոնք իրապէս բան մ'ունին սորվեցնելիք մեր սերունդին և ունին կնիքը տեւական արժէքի:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ տեսակէտով ազգային պատմական — մշակութային ուսումնասիրութիւններ իրենց յատուկ տեղն ունին 1936-1937ի շրջանին լոյս տեսած, մերիներէն և հայ մշակոյթին սիրահար եւրոպացի ուսումնասէրներէ:

Նախ պէտք է ըսել թէ Խորհրդային իր պատմութեան դատով կը շարունակէ իր այժմեականութիւնը և պահպանողականին դէմ կը ցցուի հակամարտ դպրոցը:

Այսպէս Հ. Վարդան Վ. Հացունիէ վերջ Ն. Աղունց է որ կը ծանրանայ թուականի հարցին

շուրջ միշտ յետաձգելով զայն. «Sur la date de l'Histoire de l'Arménie de Moïse de Chorenè» ուսումնասիրութեամբ: Ունի դարձեալ «Les Taranites en Arménie et à Byzance». երկու տեսութիւններն ալ արտատպուած Պրիւքսէի արեւելագիտական «Byzantion» թերթէն:

Հ. Ն. Ակինեան դեռ իր երկար ու անվերջ թարթափումներուն մէջ կը շարունակէ Եղիշէի պատմութեան շուրջ իր քննական փորձը: Ունի սակայն լրիւ պատմական կարելոր ուսումնասիրութիւններ. «Մովսէս Գ. Տարեւացի Հայոց Կարողիկոսն և իր Ժամանակը» որպէս նպաստ Հայ Եկեղեցւոյ պատմութեան, և «Սիմեոն դպրի շեհագոյ ոչղեգրութիւն — Տարեգրութիւնը և յիշատակարանը»:

Իր տեսակին մէջ գեղեցիկ և հետաքրքրական է Հ. Պ. Էսապալեանի քննական ուսումնասիրութիւնը «Տատիակի Համարարան և Հայերէն Աւետարաններու առաջին քարգմանութիւնը» համադրական — բաղդատական լոյսին տակ Ոսկեդարու մեր գլխաւոր հեղինակներուն:

Յարգելի Յոբէլեար Առաքել Սարուխան իր «Հոյակապ և Հայերը ԺԶ-ԺԹ դարերուն» պատմական ուսումնասիրութենէն յետոյ (1926) վերջերս «Հանդէս Ամսօրեայ» ի յոբէլեանին յարգալի նուիրականով հրատարակեց եւրոպայի Հայ գաղթականութեան պատմութեան ուրիշ կարելոր գլուխ մը «Բելգիա և Հայերը»: Նշանակեցք դարձեալ իր մէկ բանասիրական փորձը «Ֆիրդուշի և Մովսէս Խորենացի», միասին, կցելով «Firdowci et l'Influence iranienne dans la littérature géorgienne»:

Հայ գաղթականութեան պատմութեան տեսակէտով պատկանելի է Մեսրոպ Զ. Սեթեանի անխնջ գրչին վերադասման և ստուարացած հոյակապ անգլիերէն «Armenians in India» «Հայերը Հնդկաստանի մէջ» հատորը. և առկէ գառ «Madras, the Birthplace of Armenian journalism» (Մատրաս ծննդավայր հայ լրագրութեան 1794ին) և «Armenians at Agra and Gwalior»:

Գնահատելի է նաեւ ողբ. Բաբգէն Կաթողիկոսի «Հայ Կիպրոս»ը, հին ու նոր տեղեկութիւններով: Մեր ձեռքն հասաւ՝ անխնջ պրպլետոյ և հմուտ Ա. Ալպոյանեանի երկու հատոր հսկայ «Պատմութիւն Հայ Կեսարիոյ» 2479 էջ, «գաղութահայ տպագրական տարեգրութեան մէջ աննախընթաց գործ, խտացում Հայ Արգէսի պատմական յիշատակներով լի անցեալին»:

Իբրեւ առձեռն և խօսուն յուշարձան հայ պատ-

մական հնութեան՝ ունեցանք բանասէր Կ. Բասմաջեանի «Հայկական ընդհ. Դրամագիտութիւն»ը և Հ. Վարդան Վ. Հացունիի «Հայոցնիկ պատմութեան առջեւ», վերարտադրուած ու վերականգնուած կենդանագիր հին հայ կնոջ, նուիրուած «նոր հայունէոյն, որպէս զի գիտնայ թէ որո՞յ զարմն ու յաջորդն է ինք, և զո՞վ կը ներկայացնէ իբր ամուսին մայր և անդամ հայախօսիկ ընկերութեան՝ մեր ազգին ու քաղաքակիրթ մարդկութեան առջեւ»: Հնախօս-բանասէր Հայրը տուաւ նաեւ Հայ Պատարագամտոյցի բնագրի և ծիսական արարողութեանց մասին հմուտ և մանրամասն ուսումնասիրութիւնը մը:

Հայ գեղարուեստի ուսումնասիրութեանց կարգին՝ Գարեգին Արքեպոս. Յովսէփեան՝ իր վերջին տարիներու հրատարակած մասնագիտական նըմոյշներուն վրայ ինչպէս «Մի էջ հայ արուեստի և մշակոյթի պատմութիւնը» (Հալէպ. 1930), յետոյ «Իգնատիոս մանրանկարիչ և Շորոշեանց տոհմը» (Սիւն, 1933), վերջերս տուաւ «Հաղթատի դպրոցի մի գրչիս գործոց. Գետաշէնի Աւետարանը», և «Հաւոյց քառի աւմենափրկիչը» եւն: Մեսրոպ Մագիստրոս Արքեպոս. էն ալ ունեցանք «Պատմական տեղեկութիւններ Հայաստանի ուղղման մասին», Արմենակ Սազըզեանէն «Une porte en bois sculptée arménienne de 1134» («Artibus Asiae», vol. VI, fasc. 3, 4, Leipzig).

Բայց իբրեւ չքեղ և պատմական յուշարձան հայ մանրանկարչութեան արուեստին — յետ Բագմաշէնի տուած հնագոյն կարելոր նմոյշներուն Աստուածաշունչի Հայերէն թարգմանութեան 1500ամեակին առթիւ (1935-6) — պէտք է նշանակել օրիորդ Սիրարփի Տէր Ներսէսեանի — վկայեալ Բարիգի համալսարանէն — հրատարակած Ֆրանսերէն «Manuscripts Arméniens illustrés» ԺԲ-ԺԳ դարու ձեռագիրները Մխիթարեան Վանքիս. երկու հատոր, մին տեսական — նկարագրական, միւսը միագոյն պատկերներու նմանահանութիւններ — Album:

Արտաւագ Արքեպոս. Հալէպի՝ համբերատար մեծ աշխատանք մը կատարեց յօգուտ հայ բանասիրութեան՝ իր երկու հատորներով Ա. «Ցուցակ հայերէն ձեռագրաց Հայկիկ Ս. Քառասուն Մանկունք եկեղեցւոյն և մասնաւորաց», և Բ. «Հայկիկ և Անթիոքի ոչ մասնաւորաց» քով գտնուածներուն:

Եւրոպացի բանասէր — գեղարուեստագէտներէն՝ բացի Հ. Marièsի և Հ. Lyonnetի աշխատու-

թիւներէն՝ ունեցանք Fr. Macler հայագէտին «Manuscripts Arméniens de Transylvanie», որ ցուցակագրութիւն մ'է կարեւոր ծանօթութիւններով, և լիթուանացի Ժ. Պալմրուշայիթիսի «Ուսումնասիրութիւններ միջնադարեան արուեստին վրայ Վրաստանի և Հայաստանի մէջ»:

Հայ լեզուի ուսումնասիրութեան տեսակէտով Ֆրէտ. Ֆէյտի աշխարհաբար քերականութենէն յետոյ (Ֆրանսացիներուն համար) — ողջունեցինք Պրոֆ. Արտ. Աբեղեանի «Neuarménische grammatik»ը հայասէր գերմաններուն համար: Միեւնոյն միջոց ուրախ ենք տեսնելու A. Meilletի «Esquisse d'une grammaire comparée de l'Arménienne classique»ի նորացած և զարգացած տպագրութիւնը: Եւ Հ. Վ. Հացունիի «Ողջագրութիւն և առողջանորոգիւն հայերէնի» մասնագիտական աշխատութենէն յետոյ յատուկ ուշադրութեան կ'արժանանան Աղբալեանի «Բանաւորի յոշագիր» մինչև օրս երեւցած եօթը պրակները լեզուի արմատական հարցերու մասին: Այդ տեսակէտով նկատելի է Banateanu Vlad-ի «La traduction arménienne des tours participiaux grecs» և մասնաւորապէս Ա. Պէտեւանի բուսաբանական բազմալեզուեան (ութ) բառարանը, որ իր տեսակին մէջ նոր է և մեծարժէք:

ԳՐԱԿԱՆ — ԳԵՂԱՐՈՒԹՅԱՆ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ և պրպտումներու կարգին կ'արժէ յիշել ամէնէն առաջ անխնջ Արամ Երեմեանի «Ուսումնայ թատրոնի պատմութիւն» խղճամիտ և մանրամասն գործը որ լոյս տեսաւ վաղիս տպարանէն, և յետոյ Վ. Ահարոնեանի երկը թուամեկնակի կեանքին ու գործի մասին, ինչպէս Մկ. Պարսամեանի «Արեւմտահայ Բանաստեղծներ»ու Ա. շարքը (Մ. Մեծարեան, Մ. Զարիֆեան, Վ. Թէքէեան, Ե. Նարդուհի): E. Van Loo գրեց «Méroujan Barsamian» գրական դէմքին մասին: Ասոնց կարգին է Ն. Գ. Բ. 10դ հատորի հրատարակութիւնը որ կ'ամփոփէ Արտաշէս Յարութիւնեանի «Արձակ էջեր և քերթումներ»ը և կ'իրականացնէ Նահապետի Գրագետներու Բանակումներուն մտադրած ու անձնուրօրէն ձեռնարկած մատենաշարին առաջին շարքը: Վստահ ենք որ ամէն հայ անխոր երախտագէտ է այս Միութեան ազնիւ հոգիներուն և սիրով կ'ունկընդբէ անոնց նուիրական կոչը և կ'ընծեն անոնց հնարաւոր օժանդակութիւնը՝ շարունակելու համար այդ գեղեցիկ մատենաշարը:

Իր տեսակին մէջ, մանաւանդ մատենագիտա-

կան ճոխ բաժինով, սիրուն ու թանկագին հատորիկ մ'է Թ. Ազատեանի «Ժամանակակից դեմքեր — Ա. Զապէլ և Հրանդ Ասատուր»:

Չմոռնանք որ Ազատեան մատենագիտական լայն և կարեւոր նպատակ մը բերած է նաեւ Մ. Մեծարեանի երկերուն շատ գեղեցիկ և լիակատար հաւաքածոյին համար որ լոյս տեսաւ Երեւանի մէջ Ալազանի և Վ. Նորենցի խմբագրութեամբ: Իբրեւ արձակ բանաստեղծութիւններ գաւառաշունչ յուշերով և նկարագիրներով իրմէ ունեցանք «Զմրտխտե պատմութեան»ը, ինչպէս կանխաւ Մեծարեանի արձակներու հրատարակութիւնը կարեւոր վերլուծութիւնով «Ոսկի արիւնի տակ» խորագրով:

Բաֆֆի ծննդեան հարիւրամեակին առթիւ երեւցած հաւաքածոն իր ամփոփութեան մէջ առայժմ լաւագոյն տեղեկատու է մեր մեծ վիպագրի կեանքին ու գործին. յուսանք ի մօտոյ ողջունել Հայկ Աճէմեանի պատրաստած ընդարձակ երկը:

Կոմիտասի մասին գրուածներէն պիտի յիշենք Հ. Վ. Վրդ. Տայեանի ուսումնասիրութիւն և յիշողութիւնները: Ե. Պէրպէրեանինը, ինչպէս նաեւ մեծ վարպետին երաժշտական գործերէն նոր լոյս տեսած Հարսաւեկան երգերը, և անոր տեսական ուսումնասիրութիւններէն «Աւանդատ»ի մէջ երեւցած թանկագին կտորները:

Որպէս կենսագրական — գրական գործ ունեցանք Պրն. Կ. Կէրտանի Ֆրանսերէն «Տիգրան Երկար»ը, և Վիկտոր Հիւկոյի 100ամեակին առթիւ Զօպանեանի «Victor Hugo, Chateaubriand et Lamartine dans la littérature Arménienne», ուր, յորեւթար Զօպանեան, կը շարունակէ իրեն կոչում ըրած յիսնամեայ բեղուն աշխատութիւնը՝ Հայ ազգը, անոր դատը, անոր գիրն ու գրականութիւնը ծանօթացնել Եւրոպացիներուն:

Անշուշտ հարկ էր հոս գծել պատկերը վիպական — ընկերային — բարոյական գործերու, որոնք շատ ցանցառ են այս շրջանին:

Մեր կին գրողներէն Եւգինէ Շահնազար տուաւ իբրեւ հեղինակութիւն «Պաշտատի կարաւանը» հիւթեղ վէպ գաւառական կեանքէ. և Լուիզա Ասլանեան՝ «Հարցականի ուղիներով»: Կ. Մեհեան՝ «Պատիկ մեղքեր», և Օն. Մխիթարեան «Կարմիր յորձանք» պատմութեամբ:

Կարգ մը գործեր ալ երեւցան այն շարքէն որ իրենց տխուր խորքին մէջ Հայ ցեղի հոգին կ'ունենէ փոխանցել նոր սերունդին՝ յարութեան և փառքի անվկանդ հաւատքով, ինչպէս Կ. Խրաշեանի «Արիւնի ձանապարհին», կամ Փիրա-

նեանի «Խարքերի կղեր» պատմութեանը և յիշողութիւններ մեր մեծ աղէտէն, և «Էջեր մեր ազատագրական պատմութեան» գրուած Յ. Սահակեան և Տ. Բաղդասարեան հայ զինուորականներէն. և «Հայկական Զմիւռնիւն — յուշամատեն» Ս. Պետրոսեանի. և ասոնց քով Հայրենակցականներու գովելի ձեռնարկներ, ինչպէս «Նոր Սերաստիա», «Նոր Արարկիր», եւն: Խօսնակի երկու հատոր գործերը իրենց մը տերմիկ ձեւին տակ ընտանեկան, ընկերական — բարոյական էջեր են՝ հոգեկան խոր տպաւորութիւններով. «Հայ Եկեղեցւոյ տագնապը և անոր պատասխանատուները» Ա. Պարտիգեանի. Հ. Հրահանի «Հրաշագործ միտքիւն» գովելի գործ մ'է Հ. Բ. Ը. Միութեան ոգին ու գործը բացատրող:

Աւելի կրօնաշունչ՝ Գարեգին Եպս. Խաչատուրեանի «Աշխարհի լոյսն ի հայս» և «Արեւագալ» տաղերգութիւնը, ինչպէս Գիւտ Եպս. ի «Արեւելեան անապատականը և Նարեկը» իբրեւ փորձ ուսումնասիրութեան: Եւ կամ բարոյական կրթական՝ Արտաւազդ Արքեպս. ի «Ընտանեկան դաստիարակութիւնը մեր տաւերէն ներս», և Գէորգ Արքեպս. Ասլանեանի «Գեղեցիկ ասացուածք»ները, Բարթողեանի «Հայ Տեղեւաք»ը և Լ. Սիմոնեանի բողոքական շունչով «Շնորհաց ցոյրեր»ը:

Եւ ահա երկար շարք մը մեր երիտասարդ գրողներուն որոնք մեզի կ'աւանդեն քերթումով փունջեր: Ամէնուն մէջ զգալի է որոնումը կամ ճիշդ գրական նոր ուղիի՝ իրապաշտ և մինչեւ անգամ նիւթապաշտ հակումներով. քիչեր նաեւ կարմիր յեղափոխութենէն հմայուած սիրահար երգիչներ, ինչպէս Գույումճեան, Ա. Գլըճեան, եւն: Ահա քիչ շատ ծանօթներու շարքը իրենց երգերով.

Հարգան՝ «Հայրենի արշաղոյս»ով, Բ. Թօփալեան՝ իր «Արեւագալ»ով, Ս. Սահակեան՝ իր «Զորավաճաք»ով, Ամերիկահայ Գույումճեան՝ նախապէս իր «Լեւիտեան երգեր»ով, «Այսպիսի Ամերիկան» յեղափոխական գանչերով, և հիմա իր «Փոքորիկ»ով, «Եգիպտոս»ով եւն, ուր կարմիր բանակի զինուորէ մը աւելի հրացայտ է իր շունչը. յետոյ Ա. Գլըճեան իր «Երգեր ուրացման և զղջումի» հատորով՝ ուր նոր թափ կայ և ներշնչուած տողեր: Թէ՛օլէ՛օլեան իր «Նախերգանք»ով, Վ. Իլխան «Տուններու երգ»ով, և թերթիս մէջ լստնուած զիմանկարներէն՝ Լ. Միւնաս՝ իր «Գարուն»ով, Գ. Շահլամեան՝ իր «Զանգեր»ով, Կիւլմէզեան՝ իր «Տող տող»ով,

Սեմա իր «Զրահաւոր Գարուն»ով, Ս. Մխիթարեան՝ իր «Հին ու նոր երգեր»ով, Կոստանդեան «Օրերի խմաստորիւն» հատորիկով, Հ. Ոստանի «Երեք երգեր»ով: Եւ ասոնցմէ առաջ Մ. Վալիտէեան «Հոգիւն երգեր»ով, Ա. Տէր Ղազարեան «Նոր երգեր»ով, եւն.:

Յոյս ունինք մօտեւոյ վայելելու Մ. Ռափ. Նախկին Սան Բանաստեղծ Ահարոն Տատուրեանի «Մագաղաթներ» քերթումներու հաւաքածոն որ մամուլի տակ է՝ Բարիգի մէջ:

Քերթուածներէն յետոյ արձակներ, ինչպէս Ռ. Զարդարեանի «Գու և ես»ը, Սիրվարդի «Ռիւտաւորի մը նամակները», Օ. Զարմուքի «Երգ յաւերժական»ը, Հ. Հրահանի «Խղճի խայրեր»ը՝ էջեր կեանքի ապրումներէ՝ ինչպէս կ'որակէ ինք. յետոյ Յ. Պետրոսեանի «Կեանքի ձանապարհին», և հուսկ Նորիկեանի «Այգեկոյր»ը գաւառական շունչով:

Գրական գործերու կարգին ունեցանք քառերական կտորներ մը, օր. Մելոյեանի «Արմէնուշ»ը (տրամ), Ն. Պէշիթաշլեանի «Հիւանդ տուն»ը (կատակ), Նուպարեանի «Արցունք»ը (ողբերգական) և Պ. Քէչեանի «Երգիծական ուրուագծեր»էն յետոյ պիտի ունենանք Ն. Պէշիթաշլեանի «Երգիծական»ը:

Բաց ի քանի մը երկրորդական հաւաքածոներէ, ինչպէս «Աշիք»ի հնգամեակինը, կամ «Նոր էջ» գրական պրակները, իրենց պատմական միայնու արժէքն ունին Հ. Բ. Ը. Միութեան արձակեայ յորեւթանին (1906 — 1931) առթիւ լոյս տեսած չքեղ ու մեծածաւալ յուշարձանը. և անկից յետոյ Մոշրատ — Ռափայիկեան վարժարաններու 100ամեակին նուիրուած պատմական — գրական — գեղարուեստական Բացառիկ թիւը (Բազմալեզու) որուն Բ. հատորն ալ լոյս կը տեսնէ մօտեւոյ:

Ուրախ ենք յիշելու թէ Աստուածաշունչի Հայերէն թարգմանութեան 1500ամեակին նուիրուած բանասիրական — գեղարուեստական յուշարձանէն զատ՝ զոր հրատարակեցինք Բազմալեզու շարքին բացառիկ ձեւով, ի մօտոյ լոյս պիտի տեսնէ Ս. Յակոբեանց տպարանէն «Յոշարձան Ժե դարադարձի Աստուածաշունչի Հայերէն թարգմանութեան»:

Մեր մամուլի Պարբերականէն զատ Տարեցոյցներն են որ գրական գոհարներու թանգարանը կը ներկայացնեն: Նորերէն Հ. Բալուեան յաղթական մուտք գործեց այդ ասպարէզին մէջ իր «Զոռարկներ»ով, որ գրական — գիտական ճշմարտութեամբ և գեղարուեստական չքեղ յորինուած-

քով կարեւոր դեր մը կը գրաւէ հոն: Նորերէն է Եգիպտոսի «Համագրային» տարեգիրքը, նոյն պէս ճոխ և ընտիր բովանդակութեամբ: Ատոնցմէ զատ մեզի ծանօթ են «Ընդհ. Տարեգիրք Ազգային Հիւանդանոցի» (Կ. Պոլսոյ Ս. Փրկչի), Սարկաւագին «Եգիպտական տարեցոյցը», Յ. Տուլպաքեանի «Ամենուն նոր տարեցոյցը», Գահիւրէի «Արմաւենի տարեգիրքը» և Գաբաւնաւեանին իր փոքրիկ լուսայի նուէրով Հայ գրի գանձին:

Այս գործերուն քով պիտի յիշենք Հ. Մ. Պոտուրեանի խմբագրած «Հայ Հանրագիտակ»-ի Ա. գիրքը, որ իբրեւ անհատական ձեռնարկ շատ յանդուգն է շատ մը տեսակէտներով, բայց զաղութահայութեան համար անհրաժեշտութիւն մը: Զանրով և զոհողութեամբ ծնած այդ գործը անշուշտ արժանի է ամէնուս քաջալերութեան: Փափաքելի էր որ, սակայն, ինչպէս շատեր փութացին արտայայտուիլ աւելի կամ պակաս խոստովեամբ, գործը ծրագրուած ըլլար աւելի ընտրութեամբ և արժանիքի կշիռով, առանց խնդրելու միասին յարգի ու ցորենը:

Եթէ պահ մը ակնարկ նետենք մեր ՊԱՐԲՆԱԿԱՆ մամուլին, ուրախութեամբ պիտի նըշմարենք 50ամեայ յոբելեար «Հանդէս աւսօրեայ», յետոյ 15ամեայ բեղուն ու յաղթական «Հայրենիք»ը:

Պարբերական թերթերու բաժինն մէջ հաճոյքով կը նշանակենք նորեր, բարեբախտաբար թուով առատ անոնցմէ որ մեռան:

ՖՐԱՆՍԵՅԻ մէջ Բարիդ, 1937ին հասակ առաւ գրական լուրջ պաշարով «Մշակոյց»ը՝ խոստովանելից երիտասարդներու գործակցութեամբ: Դարձեալ հոտ է որ գրասէր Հ. Բալուեան երբեմնի կարօտով՝ պարբերաթերթէն Տարեգիրքի անցած՝ հիմա վերստին ամսօրեայ գրաթերթի վերածեց իր «Զոռարբնոց»ը գրական - գեղարուեստական նոյն նկարագրով, ինչպէս նաեւ «Արագած» շաբաթերթը և հուսկ 1937ի կէսին ֆրանսական «Fraternité»-էն ծնաւ հայերէն բաժինը, կարմիր խորքով և պարունակութեամբ: Իսկ Մարտէլի մէջ «Ժողովրդի ձայն»ը, և «Երկրագործ»ը Փինէճեանի ջանքերով:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ հիւներու տեղ 1936ին մեզի տուաւ «Նայիրի»-ն որ հետզհետէ ճոխացաւ. 1937ի վերջերն ալ, բանաստեղծ Կառվարենցի խմբագրութեամբ լոյս տեսաւ «Արեւազալ»ը. կը մաղթենք որ երկար ապրին երկուքն ալ Հայ գրի առաքելութեան նուիրումով:

ՊՈՒՂԱՐԻՈՅ մէջ Գէորգ - Մեսրոպի կը պարտինք նոր ու շնորհաւորելի ծրագրով «Հայերի աշխարհի» պարբերականը իբրեւ ցոլացիկ համադրութիւն համաշխարհային շարժման:

ՌՈՒՄԱՆԻՅՈՅ մէջ Սիրունիի գրական - գեղարուեստական - պատմական Անին քով ծնաւ «Հերկ»ը մտահոգ՝ հայ երիտասարդութեան լուսաւոր ուղի մը գծելու գեղեցիկ տենչով:

ԵԳԻՊՏՈՍԻ մէջ, Գահիրէ, Ալայոյանեանի ջանքերով ունեցանք «Ազատ միտք»ը գրական ու պատմական շաբաթաթերթ ընտիր նիւթերով:

ԱՆԴԻՆ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ, 1936ին երեւցած ու մանկութեան ողջ և առատ սնունդ հայթայթող «Մանկական Հասկեր»էն յետոյ, գրական հասուն և համեղ նիւթերով «Նաշաստար»ը բացուեցաւ, գեղեցիկ հանգրուանը դառնալով տեղւոյն հայ գրասէրներուն:

ՊԵՐՏԻՆԻ մէջ «Ազդակ»ի քով ծնեցան վերջերս «Զարթոնք» օրաթերթը անկախ նկարագրով, ինչպէս «Արարատ»ը աւելի համեստ չափերով: Իբրեւ պարբերական՝ «Պատանկան արձագանք»ը կայ անցեալ տարւոյ սկիզբէն, աւելի կրթական - բարոյական ուղղութեամբ:

ԱՆՏԵՆԵՆԻՍ ԱՄԵՐԻԿԱ, Նիւ Եօրքի մէջ կը գրտնենք «Նոր Կենարիա»ն 1936էն, ինչպէս «Երեւան հանդէս»ը, երկուքն ալ Կեսարիոյ - Նոր Թոմարգայի հայրենակցականներու ճիգերով, շինարարական շարժման քով մշակելով հայ գրականութիւնն ալ: Յաւալի է որ երիտասարդ «Նոր գիր»ը, որ գրական մեծ խանդով սկսած էր այնտեղ խումբ մը նորերէ, չկրցաւ յարատեւել:

ՊԵՆՏՈՍ ԱՅՐԵՍԻ մէջ «Արմենիա»ի կողքին ծնեցաւ «Շարժում»ը:

Ահա նորերու ցանկը գրական ճիգով մը՝ որ եթէ համեստ է, սակայն գնահատելի միշտ, բաւ է որ բախտաւոր ըլլան տոկալու և զարգանալու:

Հ. Ե. Փ.

ՍՈՒՐԲ ԳԵՐԵՉՄԱՆԻ ՏԱՃԱՐԻՆ ՊԱՀՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ԽՆԴԻՐԸ

Ընդհանուր Քրիստոնէութեան պաշտամունքին առարկայ Երուսաղէմի Ս. Տաճարի մասին սոյն վերնագրով ամփոփ տեսութիւնը կը համարինք որ կը հետաքրքրէ «Բազմավէպ»ի ընթերցողները. բաւ է ըսել թէ անիկա ամփոփումն է կամ գրախօսականը քաղաքի Ս. Մարկոսի ոսկէգմբէթ տաճարին պահպանութեան և նորոգութեանց վերին հսկող և առաջնորդ Լուիճի Մարանկոնի (Luigi Marangoni) համբաւաւոր ճարտարապետի մէկ հեղինակութեան: Հետաքրքրական յօդուածը կը թարգմանենք վիենտկեան Կաթառի համանուն թերթէն՝ «Ateneo Veneto»: (Տէս «Ateneo Veneto» 129դ տարի, հատոր 123, Թ. 2, Փետր. 1938, էջ 124-126):

ԽՄԲ.

Սեղմօրէն զիտական այն տեղեկատուութեան վրայ (հակաճառութեան կծուութիւնը շատ լաւ կը հասկցուի առեւտրութեան յարգալիւր վսեմութեան մէջ) որով Լուիճի Մարանկոնի-յետ կատարելու իր ընդունած բարձր պաշտօնը - կը հաղորդէ Ս. Երկրի Պաշտպան մեծ. Հ. Նազարենոյ Եագորոցցիի՝ իր անձնական քննութիւնները Երուսաղէմի Ս. Գերեզմանի տաճարին պահպանումի ներկայ վիճակի մասին, Ռոպերտոյ Բարիպենի, հեղինակաւոր հետազօտող հին վկայութիւններու, իբր յառաջաբան Բարլոյ Ֆէլլարիի՝ տպարանէն լոյս տեսած շքեղ հատորին՝ կը ղնէ երազ համադրութիւն մը պատմութեանը քարերուն՝ որ զրուած են վարն ու վերը, սուրբ տեղւոյն վրայ, ուր տակաւին այսօր ալ չէ հանդարտած մարդերու դիմամարտութիւնը:

Այս կերպով մեր առջեւ կը պարզուի իր ամբողջ հետաքրքրութեամբ մեծ յուշարձանին շինուածական բարեփոխութիւնը (evoluzione) կոստանդինեան լուսաւոր շրջանէն՝ որմէ կը մնան, հակառակ աւերումներուն, կարեւոր հետքեր, մինչեւ խաչակիրները, որոնց գործը սակայն իր լայն գծերով դեռ կանգուն ու կենդանի է հակառակ երկրաշարժներու և, չարազոյն՝ հետեւորդ աւերներու զոր ուզած է ընել թուրքը, և նորանոր շինութիւններու:

Կամ, Բարիպենիի հետ ըսելու «գեղեցկագիտութեան և կշռագիտութեան խանգարումներ»ու, որոնք լատիններուն դէմ աւերութեան համար գործուեցան Յոյներէն, և անոնց միջոցով Մետրիքենցի որմնադիրէ մը՝ որուն անունը - վարպետ Կոմեննոս - յուշարձանին պատմութեան մէջ կ'անցնի իբրեւ համագործ անարգութեան, հակադրուած այն դիւցազնական և մեծ պաշտպանութեան Փրանկիսկեան կրօնաւորներուն՝ որոնք մինակ և յարատեւ կերպով Ս. Երկրին մէջ ներկայացուցին կաթողիկէութիւնը և արտայայտեցին անոր ազնիւ կորովը:

1934ին, Մեծ. Հ. Էագորոցցի մեր Ս. Մարկոսէն իր քով կանչեց Լուիճի Մարանկոնին՝ լսելու համար՝ ի շահ իր հասարակութեան՝ զազափար մը կշռագիտական վիճակի մասին տաճարին՝ որ մօտալուտ կործանում կը սպառնար ի հաշիւ տիրող կառավարութեան կատարուած տեղեկատուութեանց մէջ անգլիացի William Harvey ճարտարապետի կողմէն: Պրն. Հարուէյ սկսած և յետոյ դադրեցուցած էր գմբէթը կաթողիկէին կամ Յունաց դասին, և առաջարկած եւս էր արմատական նորոգութիւններ՝ որ շատ քիչ բան պիտի թողուին հին քարերէն՝ տեղի տալու համար նոր գմբէթի մը կառուցման:

1. Լուիճի Մարանկոնի. - Ս. Գերեզմանի տաճարը Երուսաղէմի մէջ: Անոր պահպանութեան խնդիրներ (Խտակերէն) տպ. վիենտիկ, 1937, էջ 180, գիրք՝ 40 էրէթ: